

ИСПАНСКИЯТ КРАЛСКИ УСТАВ (1834 – 1836)

Ива Янева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

„Испанският характер е неспособен да нюансира нещата, поради което е безпредметно да се говори за либерална Испания“⁽¹⁾

Клеменс фон Метерних, 1833

Резюме. Темата за същината на либералната държава, нейната история, настояще и бъдеще напоследък заема централно място в изострения политически дебат. От тази гледна точка, едно изследване на ранните етапи от развитието на тази идея, нейните успехи и провали е актуално и необходимо. Кралският устав (*El Estatuto Real*)²⁾ е законодателен акт, приет от Испанската монархия през 1834 година, и представлява „октроирана“ (дарена) харта, която не произтича от принципа за националния суверенитет, а по-скоро е израз на благоволенieto на монарха към неговите поданици. Макар в текста на декрета да липсва описание на правата на поданиците и да не фигурира ясна дефиниция на прерогативите на различните власти, трябва да се отбележи, че именно този документ слага финалната точка на теоретичните принципи и идеологическите постановки на Стария режим. Настоящата статия анализира този акт – дело на умерените либерални възгледи, който, по наше мнение, представлява елегантен опит да се постигне баланс между традиционните за Католическата монархия принципи, институции и отношения, като в същото време се предоставя на испанското общество възможност да започне изграждане на една ограничена монархия, стъпила върху принципите на либерализма.

Ключови думи: Кралски устав; дарена харта; конституция; либерализъм; испанска монархия; разделение на властите; национален суверенитет

През пролетта на 1832 г. стабилността на консервативна Европа е поставена на изпитание. Юлската революция във Франция, революцията в Белгия, Ноемврийското въстание в Полша, италианският национализъм и поредните въълнения в Испания приковават вниманието на принц Клеменс фон Метерних – опора и страж на консервативната система. Потиснат от очевидните успехи на настъпващия либерализъм, Метерних се нуждае от някакъв, дори и малък, обрат, който да вдъхне кураж на разколебаните консерватори. Франция из-

глежда загубена, Италия се тресе под напора на национализма, Полша и Белгия воюват за свободата си с оръжие в ръка, но поне Испания няма да поддаде, защото според Метерних „[и]спанският характер е неспособен да нюансира нещата, поради което е безпредметно да се говори за либерална Испания“. Както и в много други случаи, скоро опитният Метерних ще бъде опроверган.

Всъщност първите три десетилетия на XIX в. в Европа са изключително динамични и наситени в политическо и социално отношение. Особено отчетливи са тези тенденции в Испанската монархия – между 1808 и 1833 г. страната се намира в условията на почти непрекъснати военни конвулсии: първо срещу френските окупатори, след това в борбата срещу еманципацията на териториите в Латинска Америка, а накрая – в продължителните вътрешнополитически кризи, които най-често са разрешавани със силата на оръжието. В контекста на този хаос, династични междуособици, чуждестранна агресия и загуба на имперския статут и колониите монархията изживява изключително проблематично кризата и агонията на Стария режим и поема по пътя към изграждането на модерната либерална държава. Абсолютизмът, характеризиращ се със съсредоточаването на цялата власт в персоната на монарха и основан на принципите на феодалното общество, вече е в своя залез и не може да се впише в контекста на Модерността, защото идеите, родени от Просвещението, изискват нов светоглед и цялостна промяна на социалната, политическата и икономическата конюнктура.³⁾

Усложнено е и състоянието, в което се намира испанското общество в първата една трета на XIX в. Макар в съседна Франция да са провъзгласени идеалите на свободата, равенството и братството, в иберийската монархия все още властва своеобразен феодален обществен строй, характеризиращ се със строга йерархия и привилегии. В концептуалната рамка на подобен тип общества основният фундамент, асоцииран с престижа и богатството, са поземлените владения. В испанския вариант земята е съсредоточена в ръцете на нобилитета и духовенството, като тези две групи представляват едва 5 % от цялото население и макар да притежават огромни ресурси, са освободени от данъци. При това положение не е трудно да се досетим защо държавната хазна на испанската монархия е в хроничен дефицит и от края на XVIII в. се забелязват вълнообразно увеличаване на дълговете и все по-засилващ се разпад на традиционните институции.

Смъртта на Фернандо VII (29.09.1833 г.) поставя началото на повратен период в испанската история, свързан с изграждането и установяването на либералната държава, който приключва едва с приемането на конституцията от 1837 г. На 2.10.1833 г. с публикуването на част от завещанието на монарха от 12.06.1830 г. се постановява, че съпругата му Мария-Кристина е избрана за регент до навършване на пълнолетие на определената за наследник на престола Исабел⁴⁾. Това решение на починалия крал предизвиква сериозни

сътресения в испанското общество и слага началото на дълго и тежко противопоставяне, прераснало в гражданска война⁵⁾ между привържениците на вдовстващата кралица и идеята за либерализиране на Испания, от една страна, и на дон Карлос⁶⁾ и привържениците на Стария режим, от друга. Изборът на по-голяма част от роялистите да подкрепят братя на починалия крал, принуждава вдовстващата кралица Мария-Кристина да потърси подкрепа за дъщеря си в единствената възможна политическа алтернатива – либералите.

Под сериозен обществен натиск се стига до решението за изготвянето на документ, регулиращ държавно-политическите отношения в Испанската монархия. Така в края на януари 1834 г., малко след създаването на новия министерски кабинет, се поставя началото на подготовката на кодекс. В този процес могат да бъдат разграничени три етапа, като настоящият текст няма да се занимава подробно с тях, тъй като по-важни за целите на изложението са самите идеи и принципи, наложени с него. Ще отбележим само, че първият период е свързан с редакцията на подготвения текст в Министерския съвет; вторият (9 – 24.03) третира времето до обсъжданията му в Държавния съвет и изготвянето на подробен коментар с препоръки за поправки и подобрения, докато третият (31.03 – 6.04) се отнася до окончателните промени върху подготвения материал. Кралският указ е обнародван на 10.04.1834 г., като е посрещнат изключително позитивно, тъй като очакванията са за налагането на нов тип управление, което ще подобри състоянието на монархията.

Документът, обект на нашето изследване, изисква анализ на същността на наложените институции и форми на управление, както и на това доколко те са функциониращи и приложими в испанските условия. Наред с анализа ще се опитаме да предложим и дефиниция на самото естество на текста, тъй като в испанската историография и правни науки той все още предизвиква сериозни противоречия. По този начин, като изследваме в детайли прерогативите на всяка от наложените институции, целим да намерим отговор на въпроса дали периодът на действие на кралския декрет от 1834 г. създава либералната държава в Испания, или се явява преходен етап между Стария режим и Модерността, когато кристализират политическите възгледи и се изграждат ясно понятията за институциите и обществото.

Същност на документа

Интересно е да се проследи и анализира характерът на *Estatuto Real* като дарена харта. През първата трета на XIX в., когато в Европа доминират идеите на Виенската система и по време на апогея на Реставрацията, практиката за „даряване“ на кралски устави е много популярна на Стария континент и в новоосвободените територии в Латинска Америка. За пример могат да се посочат уставите, дадени в Португалия (1826 г.), в германските територии [Вюртенберг (1815 г.), Баден (1818 г.)], Мексико (1814 г.), Чили (1818 г.), Бра-

зилия (1824 г.) и др. Всички тези текстове са продукт на усилието на законодателната власт „със съдействието на шепа юристи и без активното народно представителство“ (Artola, 2005: 23 – 27). Във връзка с този документ в историческата наука се забелязва тенденция за сравняването му с Октроираната конституция, дадена на французите от Луи XVIII през 1814 г. Още през 1834 г. в Испанската монархия се правят такива сравнения, но те имат силно пейоративен характер. През есента на 1834 г., както посочва Хоакин Томас Вилароя в изследването си върху този законодателен акт, в публичното пространство започват да циркулират не особено благосклонни тези, че кралският устав „не е резултат от волята, представена от народа, а от тази на кралицата-регент“ (Villarroya, 1968: 96). През следващата година се появяват дори още по-крайни мнения, показателни за рецепцията му в обществото: „самото връчване на кралския указ под лицемерното прикритие на възстановяване на старите фундаментални закони е истинска обида за националния суверенитет“; „истинска обида за испанската нация е връчването на основен закон, без да се допитат до нея и без тя да даде позволения си“ (Villarroya, 1968: 96).

Тук е мястото да се направи кратка съпоставка между *Estatuto Real* и една действителна дарена харта (тази на Луи XVIII), за да се потърсят приликите и отликите. На първо място, може да се започне с анализ на преамбюлите на тези два документа. В самото начало на хартата, дарена на френския народ от Луи XVIII, е формулирана и развита идеята за държавния суверенитет, резидиращ (съдържащ се) у персоната на монарха (Pro Ruiz, 2010: 137 – 142). Този върховен авторитет е изворът на всички останали власти и всички държавно-политически институции. В преамбюла на испанския кралски указ няма никакви подобни становища – липсва дори бегъл намек за наличието на неограниченост и всеобхватност на прерогативите на монарха. Така например, докато във френската конституция всички институции са плод на благоволенieto на монарха, в испанския Кралски статут липсва каквото и да било упоменаване на „кралската воля“ за сметка на народната воля, персонифицирана в традиционната институция на испанските Кортеси. Следва да отбележим, че началото на политическия дуализъм (корона – Кортеси⁷⁾), характерен за Испания, може да се потърси още през Средновековието. Тази традиция е уважена от авторите на кралския указ, като още в преамбюла е посочено, че „във всички епохи и обстоятелства се уважават Кортесите, като една институция, която е от основно значение за доброто управление на монархията“ (Villarroya, 1968: 99), а всеки нов монарх е задължен да положи клетва пред този държавно-политически орган. Още тук личи разликата между двата документа, а оттам и отликата в политическата система. Така, докато френската „октроирана“ конституция стъпва върху един повече или по-малко ясно дефиниран неоабсолютизъм, в испанския вариант изначално е заложен баланс, а оттам и контрол между различните носители на властта.

Погледнато от строго юридическа гледна точка, трябва да отбележим, че в началната част на подобни „дарени“ документи почти винаги съществува ясно изразена теза за отдаването/даряването на правата и задълженията от страна на монарха – във френския вариант е ясно заявено, че „доброволно и със свободно прилагане на Нашата кралска воля, Ние даряваме и се съгласяваме да връчим на нашите поданици, както и на нашите бъдещи наследници, следната конституционна харта“ (Pro Ruiz, 2010: 138). От написаното става ясно, че всички прерогативи, с които разполага народът, не са изначални, а са дар от владетеля. Точно това според нас е причината и за многото критики към подобна формулировка, защото логично се появява въпросът за възможността за отнемането на правата при промяна на волята на монарха. За разлика от това в испанския текст много внимателно са избегнати подобни формулировки: „Желаейки да възстановя фундаменталните закони на Монархията поради възкачването на трона на един непълнолетен владетел и в желанието да се осигури сигурният и постоянен напредък на тази благородна нация, в името на дъщеря ми доня Исабел II, желая с тържественост да прокарам настоящия кралски указ за свикване на генералните Кортеси на Кралството“ (Villarroya, 1968: 100). Както по-късно многократно ще подчертават защитниците на текста на постановлението, в документа липсва каквато и да е идея за предоставяне на прерогативи, идващи по благоволенieto на Короната. Не е за пренебрегване и фактът, че авторите съвсем умишлено избират подобна формулировка, за да избегнат критика.

Въпреки това документът може и трябва да бъде причислен към типа „дарени“ харти. По-късно в изказвания на вдовстващата кралица Мария-Кристина личи съзнанието, че е предоставила на испанците конституционен документ. Също така могат да бъдат открити много прилики в институциите, които двата указа изграждат. На 27.09.1834 г. вестник *El Observador* пише, че „системата, която се развива, ползва за модел изградената от Луи XVIII – като например при изграждането на две камери, едната от които наследствена и с ценз и т.н.“ (Villarroya, 1968: 102). Затова без ни най-малко да пренебрегваме приликите между двата документа, смятаме, че това е не толкова умишлено копиране, а по-скоро е плод на историческите условия и консервативните възприятия на всички, подкрепящи Реставрацията и легитимизма в Европа. Като заключение ще отбележим, че макар да се твърди, че кралският статут от 1834 г. не е дарена харта, това трудно би могло да бъде доказано, тъй като при внимателно изследване на текста личат основните цели на короната.

Идеологически принципи на документа

Ако в конституцията от Кадис⁸⁾ залягат основните принципи на либерализма, то в кралския декрет от 1834 г. базовите идеи са доста по-различни. Преди да бъдат обяснени и разгледани постулатите, които са основният

фундамент на документа, е необходимо да се отбележи, че на първо място, ситуацията е коренно различна. Ако през 1812 г. в цяла Европа е налице опиянението от успехите на Френската революция и лозунгите за свобода, равенство и братство, то през 30-те години натрупаният опит кара политическия елит да бъде доста по-предпазлив. Все още са пресни спомените от последното възстановяване на конституцията от 1812 г. и военната интервенция на Свещения съюз, което отрезвява умерените либерали, на които Мария-Кристина решава да се довери.

Авторът на декрета – Мартинез де ла Роса⁹⁾, заявява през 1835 г., че политиките трябва да се противопоставят на теориите, които „произлизат от идеята за естественото състояние и претендират да превърнат абстрактни теории в принципи за управление“ (De la Rosa, 1844: 11 – 12). Не е трудно да се долови на кои два основни принципа на либералната държава се противопоставя испанският политик – на първо място, на идеята за националния суверенитет, който е възприеман като заплаха поради неподготвеността и незапознатостта на масите с механизмите на управление, и на второ място – на лозунгите от 1789 г. Либералните идеи са възприемани добре в Испания, но наистина съществува страх, че могат да излязат извън контрол и да се стигне до терор и масови безредици. Вижданията на Мартинез де ла Роса са за едно плавно, градивно и рационално развитие на политическите институции и обществото. Според него само чрез подобен тип промени се постига реална еволюция на политическата система, което е за предпочитане пред тези, свързани с кръвопролития и хаос. Т.е. мнението му е, че държавата се нуждае не от гръмки фрази и примамливи доктрини, а от работещи практики, които да доведат до реални резултати – „Съществено е, господа, да не изразяваме мъгляви идеи в това произведение, което ще бъде анализирано от нацията и от Европа; важно е да не се вплитаме във философски спорове и разсъждения, характерни за академиите, а не за един законодателен конгрес. Ще се занимаем единствено с реални реформи, като оставим абстрактните теории, които с нищо не облекчават и подобряват състоянието на нацията...“ (Villarroya, 1968: 118).

В това изказване на Мартинез де ла Роса ясно личи отказ му да приеме тези либерални идеи като общоприложими – по време на работата за изработването на кралския декрет в цялото обществено пространство се лансира тезата, че всяка нация има характерни специфики и държавниците са длъжни да се съобразят с тях, а не да прилагат под общ знаменател практики, които другаде са били успешни. Затова авторите на документа заявяват, че испанците ще се обърнат към своята история и законодателни специфики, за да потърсят решения на проблемите. И това е съвсем логично, тъй като при наличието на специфично минало не е възможно просто да се наложат чужди идеи, без да се потърси отговор на въпроса дали няма да има противоречия с установените традиции, норми и привички.

Авторите на кралския декрет от 1834 г. наблягат именно на това – на миналото на Испанската монархия и на типичните характеристики, които не трябва да бъдат пренебрегнати. Изтъкват и факта, че има конституция, която обаче се нуждае от адаптиране и подобрене. За да докажат тезата си, създателите на постановлението се опират на разсъжденията на Ховелянос¹⁰⁾, който в писанията си защитава наличието на своеобразна конституция (интерпретирана в изначално законоуредените отношения между суверена и поданиците¹¹⁾) (De Jovellanos, 1859: 559). Именно в тази идея заляга и съждението за кралския декрет като възстановяване на фундаменталните за Испанската монархия закони. Следвайки именно тази логика, преамбюлът на текста започва със следната молба към Мария-Кристина да възстанови „старите закони, чието неизползване за близо три века е причината за толкова беди“ (Villarroya, 1968: 119 – 120). Важно е да се посочи, че в документа ясно се заявява, че ще се търсят законодателните специфики на испанската система. Възниква въпросът как това ще впише държавата в общата линия на процеса на модернизация – авторите на кралския декрет намират лесно решение и на този казус, като предлагат да се „модифицират и пригледят старите закони към актуалното състояние и нужди на обществото“ (Villarroya, 1968: 120). Макар и трудна за дефиниране и предизвикваща много съмнения и въпроси, теорията на авторите на кралския декрет има и своите положителни страни, тъй като в традицията се виждат сигурността и липсата на опасност от радикализация. Освен това се черпи опитът, като наистина основната цел е не да се наложат ретроградни принципи и форми, а те да се адаптират с цел изграждането на солидна система. Като обновления и промени се визира не само натрупаният опит, когато в Испания е наложено либерално управление. Тази адаптивност и търсене на баланс между традицията и модерността обаче провокират у авторите на декрета въпроса как може да се постигне баланс между свободата и реда. Казусът наистина изглежда сложен, защото целта е не само да се избегнат стагнацията и ограниченията на абсолютизма, но и хаосът на анархията. Затова се достига до идеята, известна в политическите среди от този период като златната среда – „Доминиращото мнение, фундаменталната максима, която непрекъснато се развива в експозицията на кралския декрет, е следната – трябва в нашата политическа система да се дадат реципрочни гаранции за реда и свободата, за властта и нацията, за правителството и управляваните¹²⁾“ (La Gaceta, 1834: 265). Казано с други думи, така се лансира идеята, че е необходимо постигането на баланс между контрола на централната власт и модерните идеи за свободата.

Тази доктрина за нас несъмнено носи френски характер – в съседната на Испания монархия след Реставрацията се налага режим, диаметрално противоположен на екстремистките и радикални щения на масите от края на предходния век. Във Франция се търси система, в която едновременно могат да съществуват монархическото управление и либералните ас-

пирации на голяма част от обществото. До голяма степен в публичното пространство се издига идеята, че на Европа ѝ е нужен мир, а за неговото постигане всеки един от политическите играчи трябва да направи компромис. Несъмнено тези тенденции оказват влияние на Мартинез де ла Роса, за чиито политически идеи се смята, че „не са нищо друго освен превод на френската еkleктична школа, с която той има най-голям контакт по време на изгнанието си¹³⁾“ (El Español, 1835: 1). За нас това съждение е малко пресилено, тъй като политическият центризм в този момент е най-предпочитаният вариант за развитие на държавите – не само Франция е прецедент; подобни тенденции се забелязват в Испания още преди това. Монархията и обществото в този момент са пренаситени от кризи, радикализация, политически сблъсъци и т.н. Това ни кара да смятаме, че именно затова авторите на кралския декрет избират този среден път за изграждане на системата и държавно-политическите институции. И общественото мнение е особено положително: „Този вечен съюз, тази щастлива среда между реда и свободата, на властта и справедливостта, на короната и народа, разделени за нещастие до наши дни, дело на безсмъртната Кристина, е крайгълният камък на кралския декрет...¹⁴⁾“ (La Gaceta, 1834: 266). Идеята на документа обаче е не само да обедини противоположните политически идеи, но и да сплоти испанското общество, разкъсвано между желанието за свобода и за модернизация. В балансираността и умереността на декрета се вижда възможността за установяване на мир и спокойствие в държавата. Ако те бъдат гарантирани, страната има възможност да поеме по пътя на либерализацията. И все пак в тези толкова динамични и напрегнати времена идеята за подобно обединение не изглежда много правдоподобна и постижима. И за момент не бива да се забравя, че вече в обществото съществува сериозно разделение – всички законодателни промени се развиват на фона на Първата карлистка война¹⁵⁾. Така че игнорирането на тези условия и пропагандирането на идеите за единение, макар и да провокират критики, изглеждат като единствения начин да се създаде някаква относителна стабилност на управление и възможност за противопоставяне на противниците на регентката и малката Исабел.

Политически и социални проекции на Кралския декрет

За да се разбере най-точно приносът на кралския декрет от 1834 г., е необходимо да се разгледа каква система налага (или по-скоро се опитва да наложи) документът. Като цяло, заявката и стремешът са за установяването на парламентарна монархия с умерен характер и меритократични структури (Villarroya, 1968: 42). Трябва да се отбележи, че в декрета не е заложен принципът за разделение на властите, поне не толкова ясно и красноречиво, както това е видно в по-голяма част от конституциите от XIX в. (Villarroya,

1968: 127). Никъде в документа това не е заявено директно, но е очевидно, че се търси подобен тип балансирано управление. Още преди публикуването на декрета авторите му правят заявка, че смесването и наследствеността на властта от времето на абсолютизма ще бъдат ограничени – това може да бъде забелязано в декретите от 24.03.1834 г., в които се премахва Държавният съвет и се създава Върховният съд на нацията (*Tribunal supremo de la nación*) (Pastor, 1989: 164 – 165), като последният бива разделен на седем подразделения, занимаващи се с различни дейности (Cantudo, 2015: 433) – война, хазна, право и т.н. По този начин ясно се заявява, че се прекратява с „онази смесица на законодателни и административни прерогативи в едни и същи институции и авторитети“ (Villarroya, 1968: 127). Следвайки тези идеи, още в преамбюла на документа е посочено, че амбициите на декрета са той да бъде контрапункт на различните властови институции, за да постигне баланс между тях. И въпреки това системата, която се налага, не бива да бъде описана по този начин. Ако конституцията от Кадис постановява с изключителна строгост разделението на властите, следвайки френския пример от 1791 г., то авторите на декрета от 1834 г. са верни последователи на идеите на Монтескьо и търсят налагането на британския модел¹⁶), като по този начин се следват и постулатите, наложени по време на Виенския конгрес. Това за нас обяснява и причините, поради които Мартинез де ла Роса застъпва позицията, че слепото следване на идеята за разделение на властите е безсмислено, защото трябва да се създадат подходящите връзки между тях, за да се постигнат контрол и ред. Потвърждение на тезата си намираме и във факта, че през 1835 г. той доразвива тази своя теория, заявявайки че „институциите трябва да бъдат обвързани в една здрава конструкция, при която движението дори и на една от тях да предизвиква вибрацията и на останалите“ (De la Rosa, 1844: 156). Така създателите на декрета се вписват в общоевропейските тенденции, но предлагат един малко по-гъвкав и приложим за испанските условия прочит на модерните виждания – създаването на поредица от институции като Съвет на министрите, двукамерен парламент и др. Не бива да пропускаме и прехвърлянето на определени функции (приемането на петиции и предположения и т.н.), принадлежащи до този момент на короната, на държавните администрации – по този начин действително се въвежда парламентарният режим в Испанската монархия. Тук за нас е важно да отбележим, че системата, която искат да наложат авторите на декрета, е много умерена и се придържа към френската конституционна харта от 1814 г. – Кортесите могат да се свикат единствено по волята на монарха. Както и това, че законодателната инициатива принадлежи на владетеля; петициите се приемат по определена процедура, като де факто крайната инстанция за приемането им отново е короната, и т.н.

По този начин представителният модел за държавно управление се налага в Испания по един твърде ограничен начин, като групата на гласуващите е

крайно стеснена; социално-политическата категория на избирателите е много тясна и съществуват сериозни рестрикции, като се забелязва пряка зависимост между правото за гласуване и икономическото състояние на хората. В потвърждение на тезата си ще отбележим обстоятелството, че в преамбюла на документа изрично е посочено, че „дори в античните републики, чиито мъдрост и институции са пренесени от историята, тези, които нямат финансово и имотно благосъстояние, нямат политически права..., затова, базирайки се на опита, е най-логично собствеността да се използва като критерий, за да се избегнат нереалистичните аспирации на масите“ (Villarroya, 1968: 129). Това ни позволява да твърдим, че именно тук ясно личи консервативният характер на документа, постановяващ една неразривна връзка между правото на политическо представителство и богатата, притежавани от гласуващите.

За нас е видно, че всички политически и административни институции са наложени и регулирани в съгласие с тези идеи. Така, що се отнася до лицата, влизащи в горната камера на парламента, носеща името *Estamento de Próceres*, в член 5. и 8. от декрета са посочени необходимите количествени ренти, за да могат т.нар. *grandes* (най-едрите аристократи) и титулуваната аристокрация да участват в управлението; в чл. 14. за долната камера (*Estamento de Procuradores*) се изисква годишна рента от 12 хиляди реала. Тук е необходимо да се отбележи, че парламентарната дейност не се заплаща, а изпълнението ѝ по-скоро е приемано като чест и голяма отговорност. Във вестник *La Gaceta*¹⁷⁾ на 20.04.1834 г. излиза следното съобщение: „Собствеността не е само гаранция за ред, но и за свобода и възможност за степенуване на интересите – затова в кралския декрет е посочено, че представителите на народа трябва да я притежават, за да могат изцяло да се съсредоточат в изработването на законите¹⁸⁾“ (*La Gaceta*, 1834: 275). Подобни съждения откриваме и в преамбюла на документа по въпроса за изборното право – като индиректно е наблегнато, че само собствениците могат да премислят трезво ситуацията и да вземат рационални и работещи решения. Вестник *La Gaceta* защитава тази теза, като завършва въпросната статия от 20 април със заключението, че „в законодателните дела представянето на интересите на собствениците в действителност реализира тези на трудещите се“ (*La Gaceta*, 1834: 275).

Анализът ни на тенденциите, характеризиращи цитирания документ, показва желание за установяване на един много сериозен изборителен ценз. Макар и прокламиращ модернизация, чрез документа се затвърждават интересите на групите от обществото, които и преди това (по времето на абсолютизма) са били облагодетелствани от властта – аристокрацията, едрата буржоазия и т.н. Идеята за съсредоточаването на политическите прерогативи единствено в ръцете на едрите собственици е особено назаднава и не се вписва в общоевропейските тенденции, защото не бива да се забравя, че в Испания земята и владенето ѝ все още са обвързани с майората и Църквата. Това според нас

изначално изключва възможността на представителите на буржоазията да се сдобият с имоти, защото те просто са извън пазара. Смятаме, че авторите на декрета избират този подход, защото се страхуват от един огромен скок в неизвестността и се съмняват в уменията за трезва преценка на политически неподготвените групи от обществото. Съществува нещо като консенсус относно необходимостта от разширяване на изборителните права, но те са планирани да се реализират единствено на базата на икономически гаранции от влизащите в парламента. Съвсем различни са исканията на крайните либерали, които, знаейки социополитическата ситуация, в която се намира страната, желаят намаляване на рентата, изисквана като условие за участие в долната камара. Също така те искат изборният ценз да бъде не само на икономическа основа, но и на образователна. Това за нас обяснява и разразилата се впоследствие през 1835 – 1836 г. сериозна полемика, защото определено твърдението на крайните, че така либерална държава не се гради, е правилно. В което не смятаме, че има нещо изненадващо, защото кралският декрет от 1834 г. е еманация на идеите на умерените либерали. Както посочва вестник *La Abeja* от 29.06.1834 г., „постановлението е нашето знаме, в него изразихме фундаменталните парламентарни постулати, които в момента са разпространени в Европа, устояхме на изкушаващите идеи за националния суверенитет... Професионализирахме политиката... и това ни даде партията на умерените либерали, която се противопостави на крайните, но и двете се борят за представително управление в Испания, но не са съгласни с начините за неговото постигане“ (Villarroya, 1968: 132). Трябва да се посочи, че точно в този период поддръжниците на по-балансирана и по-консервативна политика са повече, като сред тях са основно аристокрацията и Църквата. За нас техният интерес не е труден за обяснение, тъй като в политиката на умереност те съзират възможност да запазят поне част от привилегиите и позициите си в обществото. На фона на ясната необходимост от реформи, смятаме, че умерените либерали наистина предлагат един обмислен вариант, който предполага политическа, социална и икономическа еволюция пред държавата. Същевременно не пропускаме факта, че крайните либерали също имат своите поддръжници, в техните редове могат да се видят представители на различни социални групи, които до този момент са били лишени от политически права. В това крило на либералната партия в Испания съзираме реалните лидери, които впоследствие ще успеят да скъсат с идеите на Стария режим и да наложат по-либерален модел на управление.

Необходимо е да се направят някои уточнения относно същността на либералите – дори и в този момент да съществува ясно изразена диференциация, според нас все още не може да се говори за партии в истинския смисъл на думата, тъй като те нямат ясна структура, организация, програма и лидери. Парламентарните спорове, полемиката в пресата и наличието на определен

електорат ги отличават една от друга, но все още липсва характерната органична и йерархична структура. Затова периодът на управление според кралския декрет от наша гледна точка следва да бъде определен като детските години от парламентарния живот на Испания.

От друга страна, искаме да подчертаем, че макар да съществуват разлики в разбиранията на двете либерални групировки, те често пъти са по-скоро пресилвани – заради испанския темперамент и гърмкостта на изказванията. В принципите и на двата лагера залягат идеите за ограничена монархия, отговорност на институциите, двукамерен парламент, ограничен изборен ценз. За нас именно тук е и обяснението защо много от заложените практики в кралския декрет от 1834 г. преминават и в конституцията от 1837 г. В заключение ще отбележим, че *El Estatuto Real* поставя гъвкави и променливи граници и тълкувания на политическия живот, които наистина предвиждат идеята за еволюция и допълнително развитие и налагане на принципите на либералната държава.

Оценка на документа

Анализът показва, че *El Estatuto Real* в действителност слага край на Стария режим в Испания – разчупва стагнацията по време на „ужасяващото десетилетие“⁽¹⁹⁾ и полага основите на либералната държава. С този документ се въвежда представителното управление и започва изграждането на модерните парламентарни институции и механизми, които позволяват на монархията да се впише в общоевропейското държавно-политическо развитие от периода. За съжаление, следва да посочим, че въпреки изключително големите надежди, които се възлагат на този кралски декрет, той има много несъвършенства и пропуски. Освен това системата, наложена от него, не успява да се развие напълно, тъй като има два основни фактора, пречещи на действителното ѝ функциониране. От една страна, това е бушуващата гражданска война, която внася напрежение и несигурност в обществото и пречи; от друга – налице са непрекъснатите противопоставяния между двете направления на либералите по съществените държавнополитически дела. Смятаме, че макар и документът да има значим принос в изграждането на либералната държава, трябва да се посочи, че авторите му имат две основни грешки. В декрета е допусната идеята на националния суверенитет, който е фундаментът на такъв тип държавнополитически системи. Не са развити по-изчерпателно и въпросите за правата на гражданите. Също така в документа липсват описани ясно прерогативите на всяка една от властите в държавата. Именно тези причини са мотивите на много историци да не приемат декрета като конституция. През целия период на действие на документа обществото иска реформи и възстановяването на конституцията от 1812 г., защото наистина се вярва, че суверенът е нацията. Именно непрекъснатото сравнение между двата текста пречи на пълното при-

емане и прилагане на постулатите, заложили в *El Estatuto Real*. Това ни кара да заключим, че стремежът към плавна политическа еволюция не успява да задоволи исканията на обществото, и точно поради това се налага да бъдат търсени нови пътища за развитието на монархията в рамките на идеята за т.нар. „испанска самодостатъчност“. Цялата противоречивост на този процес е резюмирана във вестник *Mensajero de las Cortes* в едно изречение, към което сякаш няма какво да се добави: „Ако съществува една нация, която може повече от всяка друга да потвърди с историята си истината в аксиомата, че свободата е стара, а деспотизмът – модерен, това е Испания“⁽²⁰⁾.

БЕЛЕЖКИ

1. Der spanische Charakter ist nuancenunfähig, wofür es bedeutungslos ist, von einem liberalen Spanien zu sprechen. Цит. по Juan Marichal, *El secreto de España*, Madrid, 1995 (Marichal 1995; cited in Millán and Romeo 2004: 284).
2. Бук. пр. – Кралски устав/постановление. Пълният текст на документа може да бъде видян в „*El Estatuto Real y la Constitución de 1837*“ на Хуан Про Руиз (Pro Ruiz, 2010: 119 – 124).
3. В тази напрегната обстановка на проблеми се засилва и ерозията, обхванала икономиката и традиционните социални структури в Испания. Цените на храните нарастват значително поради загубата на ресурсите, пристигали по-рано от Америка; голяма част от низшите социални слоеве остават без препитание, като наред с това се наблюдава демографски бум, който още повече засилва симптомите на криза и недостиг. Липсата на иновации и инвестиции в сферата на индустрията допринася за изоставането и стагнацията на Испания спрямо останалите европейски държави (Marichal, 1890: 17 – 18).
4. Вж. документа в: Juan Pro Ruiz, *III El Estatuto Real y la Constitución de 1837*, Iustel, 2010, pág. 157 – 159.
5. За повече информация за Карлистката война (Гражданска война, водена в Испания в периода 1833 – 1840, между привържениците на Карлос де Бурбон и регента Мария-Кристина) вж: Donézar, J. *Contemporánea*: [Siglos XIX y XX]. Madrid: Sílex, 2008, 83–93; *La época del liberalismo*, pág. 142 – 146; Canal, Jordi, *El carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España*, Madrid, Alianza, 2000;
6. Карлос де Бурбон (29 март 1788 – 10 март 1855) е инфант на Испания и вторият оцелял син на испанския крал Карлос IV и на съпругата му Мария Луиза от Парма. Като Карлос V той е първият от претендентите на Карлистите на трона на Испания. Често е наричан просто „Дон Карлос“.
7. Репрезентативни и консултативни органи. Необходимо е да се направи уточнението, че тази практика е въведена и утвърдена от Бурбоните с т.нар.

декрети „Nueva planta“ (за повече информация вж.: Lynch, J. Los primeros Borbones: 1700 – 1759. El País, 2007, pág. 140 – 141), чията основна цел е по-голяма централизация и въвеждане на абсолютизма. Преди установяването на Филип V на власт всяка една територия, влизаща в пределите на монархия Испания, запазва собственото си законодателство и притежава собствени привилегии спрямо короната. Това е причината в традиционната испанска историография държавата да бъде определяна като „съставена монархия“. Това определение не е напълно вярно, защото статутът на дадено владение зависи от начина, по който е инкорпорирано в границите на Испания – чрез завладяване или доброволно, като само при втория случай се запазват привилегии на територията.

8. Конституцията от Кадис е одобрена на 19.03.1812 г. – на този ден се чества празникът на св. Йосиф и заради това този пръв лично испански законодателен документ е известен като La Pepa – http://www.congreso.es/docu/constituciones/1812/ce1812_cd.pdf, последно влизане 29.VI.2020 г.
9. Франсиско Мартинез де ла Роса (10.03.1787 – 07.02.1862) – испански поет, драматург, дипломат и политик.
10. Гаспар Мелчор де Ховелянос (05.01.1744 – 27.11.1811) – испански философ и държавник.
11. „Случайно ли Испания няма конституция? Има я, без съмнение, защото какво друго е една конституция освен сбора от основни закони, който определя правата на суверена и на поданиците и който търси подходящите начини да запази както едните, така и другите? И кой се съмнява, че Испания има тези закони и ги познава? Има ли такива, които деспотизмът да е атакувал и унищожил? Но пак са били възстановявани...“ (Obras publicadas e inéditas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos [Ast R 24 (1 – 2)], pág. 599. <https://bibliotecavirtual.asturias.es/i18n/consulta/registro.cmd?id=3336>), последно влизане на 22.VI. 2020 г.
12. La Gaceta, 17. IV. 1834 – <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1834/057/A00265-00266.pdf>, pág. 265 – последно влизане на 29.VI. 2020 г.
13. El Español: diario de las doctrinas y de los intereses sociales Número 13 – 1835 noviembre 13, http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/listar_numeros.cmd?busq_dia=13&posicion=&busq_infoArticulos=true&busq_idPublicacion=&busq_mes=11&busq_ano=1835. последно влизане на 22.VI. 2020 г.
14. La Gaceta, 18. IV. 1834 – <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1834/057/A00265-00266.pdf>, pág. 266. последно влизане на 22.VI. 2020 г.
15. Гражданска война, водена в Испания в периода 1833 – 1840, между привържениците на Карлос де Бурбон и регента Мария Кристина.
16. Трябва да се има предвид, че именно моделът на държавнополитическата система на Англия е този, който е следван в цяла Европа в този период, защото в него се съзира възможност за постигане на действителна граждан-

ска и икономическа свобода, но без да се стига до ескалация и зараждането на опасни режими като във Франция.

17. La Gaceta de Madrid – официално периодично издание в периода 1697 – 1936 г.
18. La Gaceta, 20.IV.1834, pág 275 – <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1834/059/A00275-00275.pdf>. Последно влизане на 23.VI.2020г.
19. Превод от „La Década Ominosa“ – периодът между 1823 – 1833 г., когато Фернандо VII възстановява традиционното статукво, като по този начин Испания до голяма степен се отдалечава от тенденциите в Европа и се затваря.
20. Si hay una nación, dice, que pueda probar mas que ninguna otra por su historia de los tiempos pasados la verdad de este axioma que la libertad es antigua y el despotismo moderno, es España. – Mensajero da las Cortes, 1.06.1834 – <http://hemerotecadigital.bne.es/details.vm?q=id:0029678757&lang=en>, последно посетен на 29.06.2020 г.

SOURCES/ИЗВОРИ

- Martínez de la Rosa, Obras completas, Tomo IV, Paris, 1844.
- Obras publicadas e inéditas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos [Ast R 24 (1 – 2)], pág. 599. <https://bibliotecavirtual.asturias.es/i18n/consulta/registro.cmd?id=3336>, последно влизане на 22.VI. 2020 г.
- Колекция от изданията на вестник El Español – <http://www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/>, последно посетен на 29.VI.2020 г.
- Колекция от изданията на вестник La Gaceta – <https://tinyurl.com/y42b6f28>, последно посетен на 29.VI.2020 г.
- Колекция от испанските конституции – http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/Hist_Normas/ConstEsp1_812_1978, последно посетен на 24.VI.2020 г.

REFERENCES

- Ángel Chamocho Cantudo, M.(2015). *El nacimiento de la justicia administrativa provincial: de los consejos de prefectura a los consejos provinciales*. Madrid: Dykinson.
- Artola, M. (2005). *Constitucionalismo en la historia*. Barcelona: Crítica.
- Canal, J. (2000). *El carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España*. Madrid, Alianza.
- Donézar, J. Contemporánea: [Siglos XIX y XX]. Madrid: Sílex.
- Lynch, J. (2007). Los primeros Borbones: 1700 – 1759. El País.
- Marichal, C. (1980). *La Revolución Liberal y los primeros partidos políticos en España 1834 – 1844*. Madrid.
- Millán and María Cruz Romeo, J. (2004). Was the Liberal Revolution